

## ІНТЕРАКТИВНІ СЕМІНАРИ ЯК ФОРМА АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

*У статті розглядається специфіка та охарактеризовані види інтерактивних семінарських занять як форми активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів ВНЗ. Вказані критерії оцінки якості цих занять, фактори їх успішного проведення.*

Соціально-економічний, політичний розвиток нашої держави, інтеграція України в європейську спільноту є найважливішими факторами, що зумовлюють об'єктивну необхідність якісних перетворень у системі професійної педагогічної освіти. Нагальною є потреба створення умов для підготовки фахівців, орієнтованих на виконання соціального замовлення суспільства, конкурентноспроможних на міжнародному ринку праці, здатних до професійного саморозвитку, самокорекції в мінливих умовах сьогодення.

Вивчаючи дослідження, присвячені підготовці майбутніх учителів, зокрема роботи Я. І. Зязюна, Л. В. Заніної, Н. П. Меншикової, А. А. Реана, Н. Г. Ничкало, В. О. Сластьоніна, О. А. Дубасенюк, Л. П. Пуховської, Н. М. Тарасевича, М. М. Фіцули та інших учених, можна з впевненістю стверджувати, що напрямки реформування цієї галузі професійної освіти віддзеркалюють загальні тенденції розвитку освітньої практики в світі. Проблема формування та розвитку професійної компетентності вчителів розглядається у контексті особистісно орієнтованої моделі навчання, суттєвою ознакою якої є така організація засвоєння змісту освіти суб'єктом, під час якого відбувається зняття об'єктивного значення матеріалу та виявлення в ньому суб'єктивного сенсу особистісно стверджувальних цінностей [5, 31].

Аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження сучасних технологій навчання (О. Пехота, Г. Селевко, М. Кларін, І. Зязюн, М. Хайруддінов та ін.) свідчить, що серед різноманіття педагогічних (освітніх) технологій мало хто з науковців окремо визначає інтерактивні технології. Як правило, дослідники розглядають їх у контексті особистісно орієнтованих технологій. Разом з тим ознаки інтерактивного навчання помітні в інших описаних у науковій літературі технологіях – імітаційній (ігровій), груповій, діалоговій, технології колективної розумової діяльності. Існує навіть думка, що назва «інтерактивне навчання» є некоректною, оскільки навчання саме по собі так чи інакше є активним процесом. Однак інтерактивне навчання, як і інші технології, відрізняється стійкістю, системністю, здатністю відтворюватися, ефективністю і стабільністю кінцевих результатів. У зв'язку з цим виявляється доцільним дослідження проблеми інтерактивної організації навчального процесу. Інтерактивне навчання як специфічну освітню технологію у загальному дидактичному аспекті ґрунтовно дослідили О. Пометун і Л. Пироженко.

**Мета статті** полягає у розкритті специфіки, видів і технології проведення інтерактивних семінарів як форми активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів ВНЗ.

У науково-педагогічній літературі інтерактивними прийнято називати засоби, що забезпечують безперервну діалогову взаємодію суб'єктів освітнього процесу. «Інтерактивне навчання (від англ. *inter* – взаємний, *act* – діяти), – згідно з визначенням О. Пометун, – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має за мету створення комфортних умов навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність» [7, 9].

Інтерактивна діяльність ґрунтується на активній комунікації учасників освітнього процесу. «Сутність інтерактивного навчання, – стверджують Н. Побірченко та Г. Коберник, – полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учнів; учитель і учень є рівноправними суб'єктами навчання» [6, 8]. Інтерактивність освіти сприяє формуванню як предметних умінь і навичок, так і загальнонавчальних, виробленню життєвих цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії, розвитку комунікативних якостей особистості. Така технологія, як стверджують науковці, передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання ролевих ігор, спільне вирішення проблем на основі аналізу відповідної навчальної ситуації і виключає домінування одного учасника навчального процесу над іншим, однієї думки над іншою. Тому під час такого навчання

студенти вчаться демократично спілкуватися з іншими людьми, критично й творчо мислити, приймати обґрунтовані рішення. При цьому до роботи залучаються всі учасники процесу, котрі працюють у групах в обладнаному класі за підготовленим заздалегідь викладачем матеріалом, із дотриманням процедури й регламенту, в атмосфері довіри. Інтерактивне навчання змінює звичні ілюстративні форми на діалогічні, що ґрунтуються на взаємодії та взаєморозумінні.

Враховуючи вищесказане, можна відзначити такі методичні особливості організації інтерактивного навчання:

- застосування проблемних ситуацій і формулювань;
- відповідна організація навчального простору, що сприяє діалогу;
- мотиваційне забезпечення спільної діяльності;
- дотримання правил навчального співробітництва;
- використання комунікативних методів і прийомів;
- оптимізація системи оцінювання процесу та результатів спільної діяльності;
- розвиток навичок самоаналізу і самоконтролю індивідуальної та групової діяльності.

Для підготовки фахівців при кредитно-модульній системі організації навчального процесу можуть бути використані традиційні форми занять: лекції, практичні, лабораторні та семінарські заняття, курсове та дипломне проектування, навчальні і виробничі практики, консультації, заліки, екзамени. Однак усі ці організаційні форми навчання в умовах КМСОНП набувають певної специфіки, яку потрібно зрозуміти і реалізувати.

Педагогічна ефективність застосування семінарських занять доведена й обґрунтована в працях вітчизняних дидактів Б. П. Єсіпова, В. В. Зав'ялова, В. П. Стрезікозіна, А. В. Усової та ін. У зарубіжних джерелах умовам ефективного застосування семінарських занять присвячені дослідження Дж. Трампа та Д. Бейнам.

Семінар – це один з видів занять, головна мета якого полягає в тому, щоб забезпечити студентам можливість практичного використання теоретичних знань в умовах, що моделюють форми діяльності науковців, предметний та соціальний контексти цієї діяльності.

Деякі педагоги-вчені [4; 8] вважають, що найбільші повчальні та розвиваючі можливості мають узагальнюючі семінари, які застосовуються з метою узагальнення та систематизації знань студентів по якійсь вивченій темі. Крім того, дидактичний ефект мають вступні семінари, які передують вивченню теми і дають змогу студентам самостійно розібратися, попрацювати з певною навчальною літературою, поміркувати над питаннями, проблемами, які ще належить вивчити.

На сучасному етапі існує велика кількість різновидів семінарів, кожен з яких створює специфічні умови для прояву активності студента. У вузах широкого поширення набувають спецсемінари – семінари дослідницького типу з незалежною від лекційного курсу тематикою, метою яких є поглиблене вивчення окремих науково-практичних проблем, з котрими зіткнеться майбутній фахівець.

Для семінарів є характерним безпосередній контакт викладачів і студентів, тому дуже важливо встановити атмосферу довіри, взаєморозуміння, уміло втягувати студентів в дискусію. Такі заняття ефективні в тому разі, коли вони готуються завчасно, хоча досвідчені викладачі можуть дозволити собі й експромт.

Критеріями оцінки якості семінарського заняття вважають:

- цілеспрямованість (постановка проблеми, бажання пов'язати теорію з практикою);
- планування (виокремлення головних питань, пов'язаних з профілюючими дисциплінами, ознайомлення з останніми досягненнями науки і техніки);
- організацію роботи (вміння організувати і підтримати дискусію, конструктивний аналіз усіх відповідей і виступів студентів, поведінка викладача);
- стиль проведення заняття (пожвавлений, з постановкою гострих питань, або млявий);
- ставлення студентів до викладача (критичне, байдуже, шанобливе);
- управління групою (викладач швидко встановлює контакт з учасниками семінару, впевнено і вільно тримається, справедливо взаємодіє з ними);
- висновки викладача (кваліфіковані, переконливі з глибокими теоретичними узагальненнями).

Суттєвий вплив на ефективність досягнення мети семінарського заняття має розташування учасників, яке зумовлює той або інший спосіб їх спілкування. Традиційно група

студентів розташовується один за одним, обличчям до викладача. В цьому випадку реалізується групова форма занять: одна людина – викладач – взаємодіє з групою як з цілим, виконує повчальну функцію по відношенню до всіх. При виступі на семінарі студент бере цю функцію на себе, проте груповий спосіб спілкування зберігається. Фактично на такому семінарі відтворюється класична форма лекційних занять, яка, відповідно, нагадує форму шкільного уроку, що виникла історично раніше.

На такому семінарі не відбувається особистісної участі студентів, зменшується інтелектуальна ініціатива, вона належить переважно викладачеві. Існує велика психологічна дистанція між ним і студентами, ставляться бар'єри спілкування та взаємодії. Студенти мають можливість «сховатися» за інших, відсидітися, відмовчатися, займатися під час лекції або семінару іншою роботою.

Такою формою організації заняття студент ставиться в пасивну позицію, мовна активність зводиться до мінімуму, кожен висловлюється з особистого дозволу викладача. Основна маса студентів мовчки споживає інформацію і не має достатньої практики формулювання думки на професійній мові.

У роботах А. А. Вербицького [1; 2] приводяться дані зарубіжного досвіду організації взаємодії учасників обговорення на семінарських заняттях, що не втратили актуальності і зараз. Якщо викладач сидить окремо від студентів і всі вони звернені до нього обличчям, учасники дискусії адресують свої висловлювання переважно йому, але не один одному. Якщо ж він сидить серед студентів або як би з боку спостерігає їх дії, стають частішими звернення студентів один до одного, але не до викладача.

Принцип «круглого столу», тобто розташування учасників обличчям один до одного, призводить до зростання їх активності, збільшення кількості висловлювань, до більш принципового характеру дискусії. Викладач також розташовується в колі, що не заважає йому управляти групою. Це створює менш формальну обстановку, можливість для особистого включення кожного в спілкування, підвищує мотивацію студентів, включає невербальні засоби спілкування: міміку, жести, емоційні прояви і т. д. Принцип «круглого столу» властивий найбільш активній формі організації семінарського заняття – інтерактивній.

На інтерактивних семінарах студенти повинні навчитися виступати в ролі доповідачів й опонентів, набувати вмінь і навичок визначення інтелектуальних проблем та їх вирішення, доведення і спростування, відстоювання своїх поглядів, демонстрування досягнутого рівня теоретичної підготовки.

Хід семінару і характер обговорення на ньому складних теоретичних і практичних наукових проблем створюють сприятливі умови для їх моделювання і всебічного аргументованого аналізу. Через це педагог повинен удосконалювати методику обговорення питань, які підлягають вивченню, уникати заслуховування виступів тільки окремих, найбільш сумлінних і активних студентів, а навпаки – організувати колективну роботу, що забезпечує активну участь в ній кожного студента.

Надалі розглянемо деякі види інтерактивних семінарів.

*Семінар з індивідуальною роботою.* Під час проведення такого семінару студенти ставлять перед собою навчальну задачу за темою, складають план заняття, вибирають вид навчальної діяльності і форму звіту. Викладач надає їм банк даних, завдяки чому студентам стає легше вибирати перелічені елементи діяльності. Варіанти можливих завдань, види діяльності та форми звіту записуються до початку семінару на дошці (моніторі) у вигляді таблиці.

*Семінар з груповою роботою.* Його специфіка полягає в тому, що студенти, котрі займаються однаковими питаннями під час індивідуальної роботи в аудиторії, об'єднуються в малі групи. Кожна створена група після обговорення вибирає форму заняття за своєю темою для інших студентів академічної групи. Студенти готують виступи, задачі, вправи, кейси для своїх колег, які прийдуть до них на наступному занятті.

*Семінар у групах за вибором.* Під час такого заняття одночасно виступають кілька студентів-представників малих груп, що працювали на попередньому семінарі. Вони коротко доповідають академічній групі, чим займатимуться студенти, які вибрали для занять їхню малу групу. Студенти створюють нові малі робочі групи.

*Семинар-дискусія* організовується як процес діалогічного спілкування учасників, під час якого відбувається формування практичного досвіду спільної участі в обговоренні та вирішенні теоретичних проблем, теоретико-практичного мислення майбутнього фахівця. На такому семінарі студент може навчитися чітко висловлювати свої думки, активно відстоювати власну точку зору, аргументовано заперечувати, спростовувати помилкову позицію одногрупника. У цій роботі студент отримує можливість для побудови власної діяльності, що зумовлює високий рівень його інтелектуальної та особистісної активності, участі в процесі навчального пізнання.

За даними М. В. Кларіна [3], у світовій педагогічній практиці поширені наступні форми дискусії.

«Круглий стіл» – бесіда, в якій «на рівних» бере участь невелика група студентів (зазвичай, біля 5 осіб), під час якої відбувається обмін думками як між ними, так і з рештою учасників аудиторії.

Засідання експертної групи («панельна дискусія»), на якій спочатку обговорюється визначена проблема всіма учасниками групи (4–6 учасників з наперед призначеним головою), а потім вони висловлюють свої позиції всієї групи.

Форум – обговорення, схоже на засідання експертної групи, в ході якого ця група обмінюється думками з аудиторією (групою).

Симпозіум – більш формалізоване обговорення, в ході якого учасники виступають з повідомленнями, що представляють їхні точки зору, після чого відповідають на питання аудиторії.

Дебати – явно формалізоване обговорення, побудоване на основі наперед фіксованих виступів учасників (представників двох груп) і спростувань. Кожна група має переконати опонентів і схилити їх до думки змінити свою позицію. Варіантом цього обговорення є парламентські дебати («британські дебати»).

Судове засідання – обговорення, що імітує судове слухання.

Техніка акваріума – особливий варіант організації обговорення, при якому, після нетривалого групового обміну думками, по одному представникові від команди беруть участь в публічній дискусії. Члени команди можуть допомагати своєму представникові порадами, що передаються в записках або під час тайм-ауту [7, 9].

Дискусія може використовуватися і як метод, і як форма, тобто може проводитися в рамках інших занять, заходів, будучи їх елементом. У вузівському навчанні можуть використовуватися будь-які види дискусії.

*Семинар генерації ідей.* Студенти розподіляються парами: генератори й організатори. Генератор висловлює своє бачення проблеми, описує все, що йому відомо або невідомо за даною темою. Організатор ставить йому уточнюючі питання, заохочує висловитися, записує основні відповіді та отримані під час обговорення результати. Алгоритм фіксації результатів задається викладачем, наприклад: основні терміни та поняття за темою; схематичне або символічне відображення проблеми; питання, які виникають при роботі в парах, тощо. Через деякий час пари переходять від стану генерації до обговорення матеріалу, який було напрацьовано, а потім виступають перед усіма студентами.

*Семинар-дослідження.* На початку семінару студенти утворюють кілька підгруп по 7–9 осіб, які отримують список з наперед заготовленими проблемними питаннями. Щоб відповісти на них, студенти повинні обмінятися думками, провести дискусію, дослідити проблему, користуючись будь-якими джерелами інформації. Підгрупа готує виступ представника з відповідями на проблемні питання. Потім йдуть доповіді інших підгруп, а на останньому етапі семінару виробляється позиція всієї студентської групи. Викладач підводить підсумки, оцінює роботу студентів.

*Семинар-обговорення* не передбачає індивідуальних відповідей на задалегідь сформульовані питання. Викладач пропонує основну, ключову тезу теми і ставить питання, наприклад, «А чому вона – ключова?», «Як підпорядковані їй інші поняття?» тощо. Відбувається колективне обговорення питання. Повноцінна участь в ньому неможлива, якщо студент лише прочитав підручник або конспект лекції. Йому необхідно глибоко усвідомити, зрозуміти нові знання, сформулювати власну думку настільки чітко, щоб можна було її висловити і донести до співрозмовників.

*Семінар «питання-відповідь».* Метою такого семінару є перевірити глибину знань студентів усього комплексу запитань, запропонованих на семінар. Викладач ставить запитання за темою, але сформульовані так, що на них не можна відповісти цитатою з підручника або конспекту. Інтенсифікацією мислення студентів на такому семінарі можуть стати провокаційні запитання, тобто такі, в яких прихована помилка, що побудовані за принципами формальної логіки чи ставлять під сумнів правильну відповідь або судження.

*Семінар-взаємонавчання.* На такому семінарі розглядається 4–5 тем, але кожен студент особливо глибоко вивчає одну проблему. Студенти сідають попарно відповідно до своєї теми і за командою педагога за визначений час викладають один одному зміст проблеми, обговорюють спірні моменти, доходять спільної думки. Після цього перший або непарний ряд зсувається на одне місце. Дії повторюються.

*Семінар-рефлексія.* Під час проведення такого семінару обговорюються основні результати проведених занять, аналізуються способи освітньої діяльності та особливості отриманої продукції. Студенти коротко висловлюють свої думки щодо порушених питань. Викладач та лідери малих груп фіксують узагальнені та систематизовані результати рефлексії. Потім відбувається колективне обговорення ключових проблем, виявлених під час індивідуальних виступів.

Успіх інтерактивного семінару залежить від багатьох факторів: теоретичної, педагогічної й методичної підготовки викладача, його організаторської роботи по підготовці семінарського заняття, а також від ступеня підготовленості студентів, їхньої активності на самому занятті.

Підготовка семінару починається з вивчення викладачем вихідної документації, визначення (уточнення) цілей і завдань семінару, часу підготовки студентів. Тільки після цього можна приступати до розробки плану проведення семінарського заняття (рис. 1).

Обов'язкові компоненти плану:

Тема.

Мета заняття.

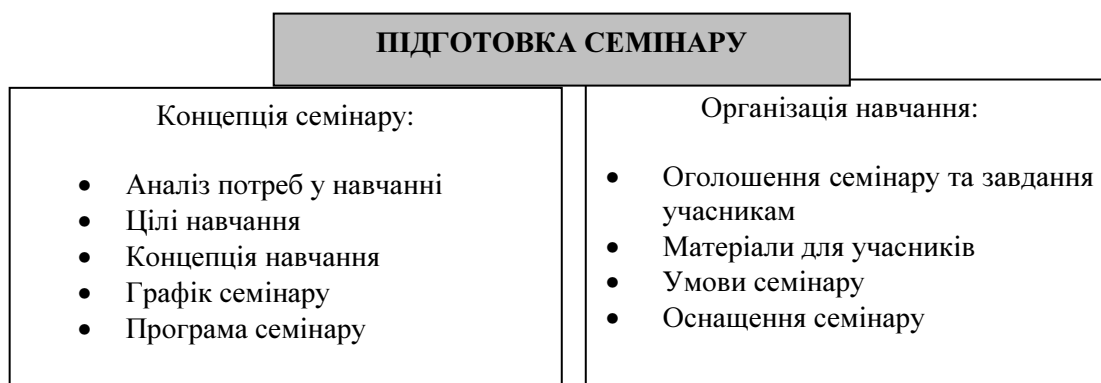
Організаційно-методичні вказівки.

Навчальні питання, що підлягають розгляду.

Теми доповідей, повідомлень, рефератів.

Рекомендована література.

Навчальні питання, які повинні обговорюватися на семінарі, становлять основу плану.



*Рис. 1. Концепція та організація семінару.*

Якщо семінар проводиться методом розгорнутої бесіди, питання його плану повинні відповідати наступним вимогам:

– бути проблемними за формою і водночас не занадто широкими, строго окресленими у своїх межах;

– не повторювати дослівно формулювання відповідних пунктів плану лекції й програми курсу;

– формулювання питань має спонукати студентів до роботи з джерелами.

Аналогічні вимоги пред'являються до теми рефератів (доповідей, повідомлень), якщо вони передбачені планом семінару.

У розділі плану семінарського заняття «Організаційно-методичні вказівки» вказується, як

правило, порядок проведення семінару, тривалість виступів (доповідей, повідомлень), порядок консультацій у період підготовки до нього. Існує позитивна практика вказівки в плані семінарського заняття логічних завдань до тем, що становлять систему питань, відповіді на які студент повинен знайти при вивченні першоджерел.

Доцільно дати студентам рекомендації з підготовки до семінару:

– за планом семінару усвідомити тему, мету й питання;  
– визначити свою роль і завдання на семінарі (підготовка реферату, виступу й т.п.), обсяг і порядок роботи;

– визначити джерела інформації з кожного питання;  
– зібрати й ознайомитися з літературою, що рекомендується;  
– глибоко вивчити джерела;  
– скласти план виступу.

Ключовими в побудові сценарію семінару є два принципи:

- 1) наростання складності проблемних завдань на кожному занятті і протягом усього курсу;
- 2) цільової системності.

Порядок відпрацювання матеріалу з питань семінару становить основу змістовної частини робочого плану. У розробці цього розділу плану і проявляється творчість викладача.

Як відомо, порядок обговорення питань плану може бути найрізноманітнішим і залежить від форми семінару й тих цілей, які ставляться перед даним заняттям для групи. Найчастіше використовуються три схеми: реферативно-повідна, питально-повідна й змішана.

При реферативно-повідній схемі з кожного питання спочатку заслухується реферат або доповідь, підготовлені одним із студентів, а при питально-повідній – виступ одного із студентів за вибором викладача, після чого організується розгорнута бесіда. У змішаній формі з одного питання заслухується реферат (повідь), а з інших – виступи студентів за їхнім бажанням. Наприкінці обговорення основний доповідач робить загальний висновок.

Щоб семінар був по-справжньому активним, він повинен мати дискусійний, але керований характер. Для цього сценарій дискусії продумується викладачем заздалегідь, у робочому плані фіксуються відповідні питання, приклади, висловлення.

Отже, інтерактивне семінарське заняття – це дієва форма розвитку продуктивного мислення студентів під час обговорення проблем, втягування їх в колективну пізнавальну діяльність. Семінарське заняття надає студенту можливість оволодіти умінням влучно і доказово викладати свої думки на мові конкретної науки, вести дискусію, політичні діалоги, опонувати.

У практиці роботи викладачів ВНЗ є багато типів семінарів. Завдання керівників цих занять полягає в тому, щоб відповідно до теми і змісту вдало обрати той чи інший тип семінарського заняття і провести його найефективніше. Разом з тим треба уникати уніфікації семінарських занять, більше урізноманітнювати їх новими прийомами, активізувати пізнавальну діяльність студентів як під час самостійної підготовки, так і на заняттях.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М.: Высшая школа, 1991. – 204 с.
2. Вербицкий А. А. Контекстное обучение и становление новой образовательной парадигмы. – Жуковский, 2000. – 42 с.
3. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе: анализ зарубежного опыта. – М.: Знание, 1989 – 75 с.
4. Методичний поради́к: форми і методи навчання / Авт.-уклад. Б. О. Житник. – Харків: Основа, 2005. – 128 с.
5. Освітні технології: Навч.-метод. посібник / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; За заг. ред. О. М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
6. Побірченко Н., Коберник Г. Інтерактивне навчання в системі нових освітніх технологій // Початкова школа. – 2004. – № 10. – С. 8–10.
7. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібник. – К.: А.С.К., 2004. – 192 с.
8. Ягупов В. В. Педагогіка: Навч. посібник для студентів пед. спец. вищих навч. закладів. – К.: Либідь, 2003. – 560 с.
9. Carroll J. V. A model of school learning // Teachers college record. – 1963. – Vol. 64. – P. 35–43.